

Ks. FRANCISZEK WOLNIK

Opole, UO

PIELGRZYMOWANIE DO EUROPEJSKICH SANKTUARIÓW ŚWIĘTYCH W ŚREDNIOWIECZU

1. Pielgrzymowanie do sanktuariów św. Michała Archanioła – 2. Pielgrzymowanie do relikwii św. Wiary – 3. Pielgrzymowanie do sanktuarium św. Marii Magdaleny w Vézelay – 4. Pielgrzymowanie do sanktuarium św. Jakuba w Santiago de Compostela – 5. Pielgrzymowanie do sanktuarium św. Marcina – 6. Pielgrzymowanie do grobu św. Antoniego, ojca monastycyzmu – 7. Pielgrzymowanie do grobu św. Dionizego – 8. Pielgrzymowanie do grobu św. Maura – 9. Pielgrzymowanie do grobu św. Leonarda – 10. Pielgrzymowanie do grobu św. Tomasza Becketa w Canterbury – 11. Pielgrzymowanie do sanktuarium św. Idziego – 12. Pielgrzymowanie do grobu św. Stefana w Székesfehérvár – 13. Pielgrzymowanie do grobu św. Ulryka – 14. Pielgrzymowanie do grobu św. Anno w Siegburgu – 15. Pielgrzymowanie do grobu św. Gotarda – 16. Pielgrzymowanie do grobu św. Olafa w Trondheim

Wydarzeniem w religijnym życiu człowieka średniowiecza była pielgrzymka do miejsc świętych¹. Pielgrzymka to podróż do miejsca świętego lub sanktuarium, która ma na celu osiągnięcie jakiegoś dobra materialnego, moralnego czy duchowego². Tradycyjnym celem średniowiecznych pielgrzymek były: Ziemia Święta, Rzym oraz groby świętych.

Poniżej przedstawione zostaną pielgrzymki do popularnych w średniowieczu europejskich³ sanktuariów i grobów świętych: Michała archanioła, Wiary, Marii Magdaleny, Jakuba Apostoła, Marcina z Tours, Antoniego, Dionizego, Maura, Leonarda, Tomasza Becketa, Idziego, Stefana, Ulryka, Anno, Gotarda i Olafa.

¹ Por. J. CHÉLINI, H. BRANTHOMME, *Drogi Boże. Historia pielgrzymek chrześcijańskich*, tł. E. Sieradzińska, M. Stafiej-Wróblewska, Warszawa 1996, s. 91–150; N. OHLER, *Życie pielgrzymów w średniowieczu. Między modlitwą a przygodą*, tł. M. Ruta, Kraków 2000.

² Por. B. NADOLSKI (opr.), *Leksykon liturgii*, Poznań 2006, s. 1167.

³ W opracowaniu nie omówiono pielgrzymek do średniowiecznych sanktuariów polskich.

1. Pielgrzymowanie do sanktuariów św. Michała Archaniola

1.1. Sanktuarium św. Michała na Monte Gargano

Wpływ pobożności bizantyjskiej spowodował, że kult św. Michała Archaniola dotarł do Italii⁴. Św. Michał czczony był od IV w. na Monte Gargano w Puglia, na południu Włoch, w grocie położonej na zboczu góry. W 663 r., w święto Michała Archaniola, obchodzone wówczas w dniu 8 maja, u stóp Gargano Longobardowie pokonali flotę saraceńską, a swe zwycięstwo przypisali wstawiennictwu św. Michała. Św. Michał czczony wówczas przez Longobardów, stał się od tego czasu obiektem kultu o ogólnonarodowym znaczeniu⁵. Pielgrzymów na Monte Gargano przyciągała grotta, w której mogli ujrzeć odcisk stóp Archaniola. Tradycyjnie pielgrzymi wychodzili z Siponte i trudną do przebycia leśną ścieżką wspinali się w górę do umieszczonej tam groty. Do miejsca tego pielgrzymowali Longobardowie i mieszkańcy południowej Italii. Zatrzymywali się tu również pielgrzymi zdążający do Ziemi Świętej, szczególnie Germanowie i Frankowie. W 757 r. pielgrzymował do tego miejsca św. MADALVÉ, biskup Verdun; w połowie IX stulecia pielgrzymkę do groty odbył mnich BERNARD, pielgrzymujący do Jerozolimy. ANSA, małżonka DEZYDERIUSZA, ostatniego króla Longobardów, poleciła zbudować hospicjum dla pielgrzymów z Monte Gargano⁶.

Na przełomie X i XI w. na Monte Gargano zauważa się wpływy polityczne Bizancjum, które usiłowało zmonopolizować kult św. Michała. Dowodem tego może być sporządzony w tym okresie grecki przekład *Apparitio sancti Michaeli*, w którym historyczne elementy interpretowane są na korzyść sprzymierzeńców Bizancjum. Bazylianie opiekujący się sanktuarium rozpowszechnili w południowej Italii grecki wizerunek Michała Archaniola. Święty przedstawiony został przez nich nie jako niebiański wojownik, lecz jako tajemniczy cudotwórca, przewodnik dusz zmarłych, towarzysz Najświętszej Maryi Panny i obrońca Kościoła.

Z drugiej strony na Monte Gargano istotny był wpływ chrześcijaństwa łacińskiego. Na rozwój kultu św. Michała wpłynęły również polityczne wstrząsy w południowej Italii. Dlatego wpływy Bizancjum malały, a opieka św. Michała stawała się coraz bardziej cenna dla papieżstwa. Wśród pielgrzymów zauważa się papieża LEONA IX, który pragnął prosić o opiekę św. Michała nad wyprawą krzyżową przeciw Normanom, ogłoszoną przez papieża w połowie XI w. W następnym wieku pielgrzymki do Monte Gargano mają już mniejszy zasięg.

⁴ Por. R. PELCZAR, *Kult św. Michała Archaniola w łacińskiej diecezji przemyskiej w XIV–XVIII wieku*, NP 106 (2006), s. 237.

⁵ CHÉLINI, BRANTHOMME, *dz. cyt.*, s. 108.

⁶ *Tamże*, s. 108–109.

1.2. Sanktuarium św. Michała na Mont Saint-Michel

Popularne we wczesnym średniowieczu sanktuarium na Monte Gargano w okresie od XI do XIII w. stopniowo traciło na popularności, a międzynarodowe znaczenie osiągnęło sanktuarium św. Michała na Mont Saint-Michel pod Avranches⁷. Początki kultu św. Michała w tym miejscu owiane są legendą. Według niej, w tym miejscu dawnego kultu Mity w 708 r. biskupowi Avranches, AUBERTOWI, ukazał się Archanioł, nakazując mu wybudowanie sanktuarium. W 709 r. kościół został poświęcony, a pierwszym pielgrzymem, według legendy, był król Merowingów, CHILDEBERT III. Sanktuarium było popularne już w IX w., czego świadectwem są częste przebudowy kościoła. W 966 r. na Mont Saint-Michel przybyli benedyktyni⁸. W XI w. liczne darowizny umożliwiły wybudowanie wspaniałego opactwa. Kultem otaczali św. Michała książęta Normandii. Do Mont Saint-Michel pielgrzymowali: HENRYK II, król Anglii, który odbył dwie pielgrzymki — w 1158 i 1166 r., królowie francuscy: LUDWIK VII w 1158 r., LUDWIK ŚWIĘTY w 1256 r., FILIP III, FILIP PIĘKNY i FILIP V. W XIII w. św. Michał stał się, obok św. Dionizego, protektorem monarchii francuskiej⁹.

Od połowy XI w. sława sanktuarium rozszerzała się, sięgała po Burgundię, Ałmanię, Bawarię, nawet Italię.

Jan DŁUGOSZ opisuje niezwykle interesujące wydarzenie mające miejsce w 1457 r. Chodzi o masową pielgrzymkę chłopców, jaka w tym roku miała wyruszyć na Mont Saint-Michel, mimo sprzeciwów rodziców obawiających się tak odległej i uciążliwej drogi. Skoro Jan Długosz opisał to wydarzenie w swojej kronice, to fakt ten uznać należy za ważne świadectwo szerokiej popularności kultu św. Michała w połowie XV w., nawet jeżeli zapis kroniki nie dotyczy wyłącznie zwyczajów polskich, a nawiązuje do zwyczajów zagranicznych¹⁰.

Sanktuarium Mont Saint-Michel miało swoją sieć dróg pielgrzymkowych. Powstały one prawdopodobnie między X a XIII w. Około 1250 r. szlak był już uformowany, później uległ już tylko niewielkim zmianom. Można w przybliżeniu odtworzyć proces powstawania tego szlaku pielgrzymkowego. Pod koniec X w. mnisi opiekowali się pielgrzymami z sąsiedztwa Mont, w Pontorson, Genêts, Ardevon oraz koło brodu Epine. W XI w. trasy zostały wydłużone do 15 km od sanktuarium w stronę La Haye-Pesnel, Avranches, Saint-James i Sacey; inne drogi w tym czasie prowadziły do Caen i Mortain.

W Mont Saint-Michel zbiegało się jedenaście tras, przy czym niewiele z nich pokrywało się z dawnymi drogami antycznymi¹¹.

⁷ H. FROS, F. SOWA, *Twoje imię. Przewodnik onomastyczno-hagiograficzny*, Kraków 1975, s. 416.

⁸ H. FROS, F. SOWA, *Księga imion i świętych*, t. IV, Kraków 2000, k. 281–282.

⁹ CHÉLINI, BRANTHOMME, *dz. cyt.*, s. 127.

¹⁰ J. DŁUGOSZ, *Opera Omnia*, w: *Historiae Polonicae*, t. V, liber XII, Cracoviae 1878, s. 261; J. KŁOZOWSKI, *Kult św. Michała Archanioła w Polsce średniowiecznej*, ZNKUL 14 (1971), z. 4, s. 27.

¹¹ CHÉLINI, BRANTHOMME, *dz. cyt.*, s. 128.

2. Pielgrzymowanie do relikwii św. Wiary

Relikwie zagadkowej rzymskiej męczennicy, zwanej Wiarą (Foy), znajdowały się w Agen nad Garonną, niedaleko Tuluzy. W IX w. zostały one skradzione i przeniesione do Conques w dolinie Rouergue w Masywie Centralnym i umieszczone w kaplicy, położonej obok pustelni chroniącej kilku mnichów kultywujących kult Wiary. Kradzież i przeniesienie relikwii w nowe miejsce uznano jako spełnienie życzenia samej świętej. Potwierdzeniem takiego stanowiska miały być cuda, które za przyczyną świętej dokonywały się w Conques. W miejscu pierwotnej kapliczki zbudowano świątynię, która w X w. zaczęła gromadzić pielgrzymów. W międzyczasie wykonano drewnianą lalkę, która miała zawierać kości św. Wiary; w IX w. obłożono figurę złotymi płytkami, ozdobiono ją klejnotami i złotą koroną. W XI w. przez dolinę Rouergue płynęły strumienie pielgrzymów. Wtedy wybudowano tam nowy kościół i klasztor. W XII w. nad zachodnią bramą wyrzeźbiono nowy tympanon przedstawiający Sąd Ostateczny, co zapewne ułatwiało pielgrzymom refleksję o ostatecznym przeznaczeniu człowieka i nadziei zbawienia¹².

3. Pielgrzymowanie do sanktuarium św. Marii Magdaleny w Vézelay

W XI w. miejscem pielgrzymkowym stało się opactwo Vézelay w Burgundii. Klasztor powstał tam w IX w., ale swój rozkwit opactwo przeżyło w latach 1050–1200, o czym świadczy zachowany do czasów współczesnych kościół, chociaż opactwo przetrwało tylko do czasu rewolucji francuskiej.

Początkiem świetności opactwa i rozwoju ruchu pielgrzymkowego była połowa XI stulecia. Około 1050 r. opat klasztoru oznajmił, że w krypcie odkryto ciało św. Marii Magdaleny. Sceptykom ogłoszono, że „u Boga wszystko jest możliwe”, a święta, która żyła i zmarła w Palestynie, przybyła do Burgundii na własne życzenie, czego potwierdzeniem miały być liczne cuda dokonujące się za jej wstawiennictwem¹³. Vézelay, leżące na trasie pielgrzymek zdążających do Santiago de Compostela¹⁴, stało się jednym z najpopularniejszych w tym czasie miejsc pielgrzymkowych w Europie. Sanktuarium to, jako jeden z największych ośrodków ruchu pielgrzymkowego, wybrał św. Bernard na miejsce ogłoszenia drugiej wyprawy krzyżowej w Wielkanoc 1146 r.¹⁵

¹² C. BROOKE, *Europa średniowieczna 962–1154*, tł. J. Marzęcki, Warszawa 2001, s. 134.

¹³ *Tamże*.

¹⁴ CHÉLINI, BRANTHOMME, *dz. cyt.*, s. 124–125.

¹⁵ M. BALARD, *Wyprawy krzyżowe i taciński Wschód XI–XIV w.*, tł. M. Witkowski, Warszawa 2005, s. 178.

4. Pielgrzymowanie do sanktuarium św. Jakuba w Santiago de Compostela

Św. Jakub Większy, brat św. Jana Ewangelisty, syn Zebedeusza, apostoł, odgrywający w pierwotnym Kościele pierwszoplanową rolę, zginął od miecza, dając zgodnie z przepowiednią Chrystusa (Mk 10,39) świadectwo swej wierze. W VII w. krążyła pogłoska, że św. Jakub Apostoł odwiedził Hiszpanię, a na początku IX w. biskup z Padron odkrył coś, co uznał za jego ciało¹⁶

Legendy opisują drogę relikwii św. Jakuba do hiszpańskiej miejscowości Iria. Tam w 1082 r. rozpoczęto budowę świątyni, przemianowanej w 1112 r. na katedrę. Miejsce to, nazwane Santiago lub Compostellą (*Campus Stelle?*), stało się celem pielgrzymek z całej Europy¹⁷. Początkowo w IX w. pielgrzymki miały charakter regionalny, w X w. napływ pielgrzymów został zahamowany najazdami muzułmańskimi, zaś szybki rozwój pielgrzymek nastąpił w XI i XII stuleciu¹⁸. Sanktuarium to zajmowało w średniowieczu drugie miejsce, po Ziemi Świętej, pod względem liczności pielgrzymów¹⁹

XII stulecie uznawane jest za złoty wiek pielgrzymek do Composteli. Wtedy to sława sanktuarium dociera do Europy Północnej. Pielgrzymowali do św. Jakuba mieszkańcy Szwecji, osobistości duchowne i świeckie z krajów germańskich, np. w 1164 r. pielgrzymował KONRAD, arcybiskup Moguncji, a w 1125 r. MATYLDA, wdowa po cesarzu HENRYKU V²⁰.

W XIII w. pielgrzymki do Santiago de Compostela osiągnęły największy zasięg geograficzny. Na początku stulecia u św. Jakuba pojawili się pielgrzymi węgierscy, w 1212 r. przybył LEOPOLD, książę Austrii, w 1244 r. pielgrzymował król Portugalii SANCHO II, w 1270 r. szwedzka księżniczka INGRID. Do Composteli między 1213 a 1215 r. pielgrzymował św. FRANCISZEK Z ASYŻU²¹, zaś rekordzistą pod względem ilości odbytych pielgrzymek do Composteli jest bł. FACJUSZ Z CREMONY (zm. w 1272 r.²²), który w swoim życiu odbył nie mniej niż osiemnaście pielgrzymek do grobu św. Jakuba²³. W 1341 r., obchodząc srebrny jubileusz małżeństwa z ULFEM GUDMARSSONEM, do grobu św. Jakuba udała się św. BRYGIDA SZWEDZKA²⁴.

¹⁶ BROOKE, *dz. cyt.*, s. 135.

¹⁷ H. FROS, F. SOWA, *Księga imion i świętych*, t. III, Kraków 1998, k. 190.

¹⁸ J. CHÉLINI, *Dzieje religijności w Europie Zachodniej w średniowieczu*, t. I. Wyrzykowska, M. Wyrzykowska, Warszawa 1996, s. 267.

¹⁹ FROS, SOWA, *Twoje imię*, s. 298.

²⁰ CHÉLINI, BRANTHOMME, *dz. cyt.*, s. 123.

²¹ *Tamże*, s. 123–124.

²² H. FROS, F. SOWA, *Księga imion i świętych*, t. II, Kraków 1997, k. 264.

²³ CHÉLINI, BRANTHOMME, *dz. cyt.*, s. 124.

²⁴ J. KŁOCZOWSKI, *Brygida Szwedzka*, EK 2, k. 115; P. GIOVETTI, *Brygida Szwedzka. Święta Europejka*, t. W Misztal, Kielce 2006, s. 29.

Do grobu św. Jakuba pielgrzymowali również Polacy. Z przełomu XIV i XV w. znamy kilkunastu polskich pielgrzymów do Santiago, co łącznie z ich świtą oznacza ok. 150 osób²⁵. Do grobu św. Jakuba pielgrzymował Jan DANTYSZEK (zm. 1548), biskup warmiński, doradca króla ZYGMUNTA STAREGO²⁶. W 1529 r. wybito medal ku jego czci, upamiętniający jego pielgrzymki: do Ziemi Świętej, Rzymu i grobu św. Jakuba w Santiago de Compostela²⁷.

Wśród pielgrzymów do grobu św. Jakuba był kasztelan wiślicki KLEMENS Z MOSKORZEWA (zm. ok. 1408 r.). Pamiątką pielgrzymki był ufundowany przez niego w katedrze wawelskiej ołtarz pod wezwaniem Wniebowstąpienia Pańskiego, św. Jakuba i św. Klemensa²⁸.

Pielgrzymki do Santiago de Compostela popularne były również na Śląsku. Bp NANKER (1326–1341) wydał we Wrocławiu dekret, zezwalający spowiednikom katedralnym na zamianę niektórych nieprzemyślanych ślubów (*vota*) na inne pobożne praktyki. Nie można było jednak zastępować innym czynem pobożnym ślubowanej pielgrzymki do Ziemi Świętej, Rzymu i do grobu św. Jakuba w Composteli²⁹.

Świadectwem popularności pielgrzymek do grobu św. Jakuba jest pomnikowe dzieło ku czci świętego: *Liber Sancti Jacobi*, zwane także *Codex Calixtinus* — od apokryficznego listu papieża KALIKSTA II. *Codex* jest powstałą ok. 1139 r. kompilacją zbioru tekstów ku czci św. Jakuba. Zawiera wspomniany wyżej list papieża Kaliksta II, będący wstępem do całego dzieła, oraz: akta liturgiczne, opis przeniesienia relikwii, księgi cudów, a także słynny *Przewodnik pielgrzymów do grobu św. Jakuba*³⁰.

Przewodnik pielgrzymów do grobu św. Jakuba, przypisywany Aymeri PICAUD z Partenay-le-Vieux, opisuje szczegółowo cztery słynne szlaki wiodące do sanktuarium św. Jakuba, które prowadząc przez Francję, zbiegały się w Pirenejach, by po przekroczeniu gór połączyć się w jeden tzw. *camino frances* (szlak francuski) i prowadzić do Composteli przez Estellę, Burgos, Leon, Astorgę, Logroño i Ponferrada. Niektóre punkty wyjścia tych dróg same były ważnymi ośrodkami pielgrzymkowymi, jak np. Tours, Le Puy czy Vézelay, inne leżały na trasie pielgrzymek zdążających do Rzymu³¹.

²⁵ H. POLACZKÓWNA, *O podróżnikach średniowiecznych z Polski i do Polski*, „Miesięcznik Heraldyczny” 16 (1937), s. 65–72; W. SCHENK, *Pielgrzymki Polaków do sanktuariów maryjnych i świętych Pańskich (X–XVI w.)*, CzST 7 (1979), s. 204.

²⁶ K. BARTOSZEWSKI, E. PISZCZ, *Dantyszek, von Höfen, de Curis, Jan*, EK 3, k. 1021–1022.

²⁷ J. BYSTRON, *Polacy w Ziemi Świętej, Syrii i Egipcie 1147–1914*, Kraków 1930, s. 299.

²⁸ J. SUŁKOWSKA-KURASIOVA, *Klemens z Moskorzewa*, PSB 23, s. 52–54.

²⁹ L. SCHULTE, *Aktenmäßige Beiträge zur Geschichte des Breslauer Busswesens im Mittelalter*, Breslau 1918, s. 36.

³⁰ CHÉLINI, BRANTHOMME, *dz. cyt.*, s. 123; S. BOBER, *Kult św. Idziego w Polsce w świetle wezwań kościołów* (Opolska Biblioteka Teologiczna 73), Opole 2004, s. 57.

³¹ CHÉLINI, BRANTHOMME, *dz. cyt.*, s. 124–125.

Pierwsza droga, zwana *via turonensis*, rozpoczynała się w Tours. Podążali nią szczególnie pielgrzymi z Niderlandów i Europy Północnej. Wielu pielgrzymów gromadziło się najpierw w Paryżu, stamtąd kierowali się ku Loarze, którą przekraczano w Orleanie. Kolejny etap prowadził do Tours — do relikwii św. Marcina, następnie do Poitou, Saintogne, Poitiers — by oddać cześć św. Hilaremu, do Saint-Jean-d'Angely — aby uczcić relikwie głowy św. Jana Chrzciciela, do Saintes — w celu pokłoenia się św. Eutropiuszowi. Dalej pielgrzymi szlak prowadził przez Blaye, Bordeaux, Dax do Ostabat.

Via lemovicensis biegła przez region Limoges, a rozpoczynała się w Vézelay. Droga biegła przez Nevers lub Bourges do Saint-Leonard-de-Noblat, sanktuarium św. Leonarda, który cieszył się sławą posiadania mocy uwalniania uwięzionych. Na tym szlaku znajdowały się inne ważne sanktuaria: Saint-Martial-de-Limoges, Saint-Front-de-Périgueux. Dalej szlak prowadził przez La Réole, Bazas, Mont-de-Marsan i łączył się w Ostabat z pierwszą drogą.

Kolejny pielgrzymi szlak, nazywany *via podensis*, rozpoczynał się w Le Puy. Drogę tę wybierali pielgrzymi z Burgundii i południowych Niemiec. Podążając tym szlakiem, pielgrzymi nawiedzali główne sanktuarium, oddając cześć relikwiom św. Foy w Conques. Następnie kierowali się do Cahors i przez Moissac, Lectoure i Condom dołączali w Ostabat do innych pielgrzymów.

Czwarta droga — *via tolosana* — przechodziła przez Pireneje przełęczą Somport, dlatego łączyła się z trzema pierwszymi szlakami znacznie dalej. Szlakiem tym podążali szczególnie pielgrzymi z Italii i innych krajów śródziemnomorskich. Na tym szlaku nawiedzano relikwie: św. Trofima w Arles, św. Idziego w Saint-Gilles, w Saint-Guilhem-le-Désert jego świętego założyciela, zaś w Tuluzie św. Sernina. Poprzez Béarn pielgrzymi docierali do Pirenejów i przekraczając je, w Puente-la-Reina wchodzili na szlak łączący trzy pozostałe drogi, by podążać do Composteli tzw. szlakiem francuskim (*camino frances*).

Od połowy XII w. wszyscy znaczniejsi pielgrzymi zmierzający do Composteli, dzięki hrabiom Barcelony, mogli skorzystać z pomocy przewodników³².

Pielgrzymi podążający do sanktuarium św. Jakuba mogli liczyć na opiekę i pomoc zarówno duchową, jak i materialną. Przy szlakach pielgrzymkowych powstawały kościoły, w których pielgrzymom umożliwiano udział w liturgii. Przykładem może być sławny kościół św. Saturnina (*Saint-Serin*) w Tuluzie³³. Opieką nad pielgrzymami zdążającymi do Santiago de Compostela zajmowały się służące temu celowi zakony i bractwa.

Przykładem może być zakon św. Jakuba z Altopascio, zwany również *Magione di Altopascio*, zakon szpitalny i rycerski. Pierwsza wzmianka o nim pochodzi z 1084 r.

³² Tamże, s. 123.

³³ J. KŁOCZOWSKI, *Wspólnoty chrześcijańskie w tworzącej się Europie*, Poznań 2003, s. 211.

Reguła zakonu zatwierdzona została przez papieża GRZEGORZA IX w 1239 r. Bracia prowadzili życie wspólnotowe według reguły św. AUGUSTYNA, przyjęli również niektóre zwyczaje joannitów. Zakon oprócz prowadzenia hospicjów zajmował się także utrzymywaniem dróg w okolicy, budową i naprawą mostów oraz obroną ludności. Zakon na terenie Włoch, Hiszpanii, Portugalii, Niemiec i Francji przy drogach zakładał domy filialne obsługujące pielgrzymów zdążających do Santiago de Compostela, Rzymu i Ziemi Świętej. Zakon został rozwiązany w 1459 r. przez papieża PIUSA II, jednak pomimo bulli kasacyjnej istniał w dalszym ciągu we Włoszech, gdzie definitywnie skasował go papież SYKSTUS V w 1587 r., oraz we Francji, w której został zniesiony przez króla LUDWIKA XIV w 1672 r.³⁴

Pod patronatem św. Jakuba powstał zakon rycerski *Alcántara*, założony w 1157 r. przez SUERO FERNÁNDEZA BARRIENTOSA i GÓMEZA FERNÁNDEZA dla walki z Maurami. Biskup Salamanki ORDONIUS nadał zakonowi konstytucje oparte na ustawach cysterskich, zaś papież ALEKSANDER III w 1177 r. zatwierdził zakon i przyznał mu przywileje. Pierwotną siedzibą zakonu był zamek św. Juliana z Pereyro w okolicy Ciudad w Rodrigo (Hiszpania). Swoją nazwę zakon przyjął od zamku *Alcántara* w Estemandurze. W 1183 r. papież LUCJUSZ III wyjął zakon spod jurysdykcji biskupa, a przeorowi nadał tytuł wielkiego mistrza. Od 1494 r., po abdykacji JUANA DE ZUÑIGA, godność wielkiego mistrza pełnili królowie hiszpańscy. Od tej pory, a szczególnie od 1546 r. gdy papież PAWEŁ III zwolnił rycerzy z obowiązku zachowania celibatu, zobowiązując ich w zamian do obrony prawdy o Niepokalanym Poczęciu NMP, zakon tracił swój charakter, stając się religijnym stowarzyszeniem świeckim pod duchowym zwierzchnictwem opata z Cîteaux. Zakon został rozwiązany w 1835 r., a jego majątek upaństwowiony³⁵.

Kolejnym zakonem służącym pielgrzymom byli kalatrawensi³⁶, zakon rycerski założony w 1158 r. w Calatrava z inicjatywy RAJMUNDA, opata cystersów z Fitero, dla obrony miasta i zamku przed Maurami. Kalatrawensi stanowili wspólnotę jurysdykcyjnie uzależnioną od cystersów w Morimond, składającą się z 3 kategorii członków: rycerzy, mnichów i braci konwersów. Ustawy zakonu, stanowiące kompilację reguły benedyktyńskiej i statutów cysterskich, zatwierdził w 1164 r. papież Aleksander III.

W 1414 r. zakon zwolniono od ślubu czystości w zamian za obronę prawdy o Niepokalanym Poczęciu NMP, w 1523 r. godność wielkiego mistrza przejęli królowie hiszpańscy. W tym czasie zakon ulegał stopniowo zeświecczeniu aż do 1808 r., kiedy został zsekularyzowany³⁷.

³⁴ M. DANILUK, *Jakub Starszy Apostoł, Zakony*, EK 7, k. 709.

³⁵ A. CIESIELSKI, *Alcántara*, EK 1, k. 316–317.

³⁶ *Milites sancti Jacobi de Calatrava*.

³⁷ F. GUTTON, *La chevalerie militaire en Espagne: l'orde de Calatrava*, Paris 1955; J. DUCHNIEWSKI, *Calatrava*, EK 2, k. 1275–1276; E. POTKOWSKI, *Rycerze w habitach*, Warszawa 2004, s. 156–159.

Pielgrzymi w średniowieczu wielką pomoc zawdzięczali popularnym w średniowieczu bractwom pielgrzymkowym. Bractwo to zrzeszenie religijne erygowane formalnym dekretem przez władzę kościelną i pozostające pod jej zwierzchnością jako stała fundacja. Bractwa posiadały osobowość prawną, administrację oraz statuty regulujące ich strukturę i cele³⁸. Członkowie bractw troszczyli się o dobro pielgrzymów w ich stronach rodzinnych, w trakcie drogi do celu pielgrzymki oraz u celu podróży — w sanktuarium. W bractwach można zauważyć wspólnotę interesu — pielgrzym był wspomagany przez członków bractwa materialnie i duchowo, zaś członkowie bractw otrzymywali udział w łaskach, które zyskiwał wspierany przez nich pątnik³⁹. Bractwa pielgrzymkowe zwykle były oddane w opiekę świętemu, do którego pielgrzymowano. W niektórych miejscach członkiem bractwa mógł zostać jedynie ten, kto już pielgrzymkę odbył. Wraz z upływem czasu pojawiły się ułatwienia: długą pielgrzymkę można było zastąpić wieloma krótszymi lub wpłatą pewnej kwoty, którą inny pielgrzym wykorzystywał na odwiedzenie określonego sanktuarium⁴⁰. W Altdorf nad jeziorem Vierwaldstättersee do bractwa św. Jakuba początkowo należeli tylko pielgrzymi, którzy odwiedzili Ziemię Świętą i Santiago, później również tacy, którzy pięćdziesiąt razy pod rząd uczestniczyli w procesji do St. Jakob przy Riedweg koło Flüele, jeszcze później zadawalano się kwotą 10 guldenów, ostatecznie wystarczyło wpłacić jedynie 20 franków⁴¹.

W miejscowościach, z których pielgrzymowano do Santiago de Compostela, jak również w miejscowościach położonych przy szlakach prowadzących do sanktuarium, zakładano bractwa św. Jakuba. W średniowieczu do bardziej znanych należały bractwa w Barcelonie, Walencji, Paryżu, Ratybonie, Bolonii, Weronie, Imoli. Celem bractw było podtrzymywanie kultu św. Jakuba, pogłębienie życia duchowego członków bractwa, uroczyste obchody święta św. Jakuba, połączone zwykle z akcjami miłosierdzia na rzecz ubogich. Większość średniowiecznych bractw św. Jakuba prowadziła schroniska dla pielgrzymów na trasach prowadzących do Santiago de Compostela oraz szpitale miejskie⁴².

Wzdłuż tras pielgrzymkowych prowadzących do Santiago de Compostela w ikonografii ustalił się typ przedstawień św. Jakuba w stroju pielgrzyma, z licznymi atrybutami. Posąg z I poł. XIV w. na filarze katedry w Kolonii przedstawia Jakuba z kijem pielgrzymim i torbą podróżną. W wielu zabytkach św. Jakub występuje z muszlą, którą w średniowieczu pielgrzymi wszywali w swoje szaty lub umieszczali na kapeluszu i traktowali ją jako talizman. Muszla, kij i torba pielgrzyma to najczęściej pojawiające w różnych zestawieniach atrybuty w ikonografii św. Jakuba⁴³

³⁸ K. KUŹMAK, *Bractwo kościelne, konfraternia*, EK 2, k. 1013.

³⁹ OHLER, *dz. cyt.*, s. 193.

⁴⁰ *Tamże*.

⁴¹ *Tamże*.

⁴² R. BARTNICKI, K. KUŹMAK, *Jakub Starszy Apostoł, Bractwa*, EK 7, k. 710.

⁴³ J. JACNIACKA, *Jakub Starszy Apostoł, Ikonografia*, EK 7, k. 710.

5. Pielgrzymowanie do sanktuarium św. Marcina

Marcin, biskup Tours nad Loarą, apostoł Galii⁴⁴, zmarł 8 listopada 397 r. w Candes, pogrzebany został w dniu 11 listopada w Tours. W Galii święty stał się sławny zaraz po śmierci, zaś Tours należało do najbardziej odwiedzanych miast Galii. Pielgrzymki do grobu św. Marcina i do bazyliki zbudowanej nad jego grobem, konsekrowanej 4 lipca 470 r., rozpoczęły się już w V w.⁴⁵ Już w czasach Merowingów Marcin stał się narodową świętością, a do jego grobu pielgrzymowali: CHŁODWIG w 506 r., KLOTYLDA i CHLOTAR⁴⁶.

W 800 r. pielgrzymkę do grobu św. Marcina odbył KAROL WIELKI wraz z całą rodziną. Pielgrzym pragnął złożyć hołd świętemu oraz wysłuchać Mszy św. i przyjąć Komunię udzieloną sławnym gościom w kościele św. Szczepana przez ALKUINA. Zachowany opis pielgrzymki Karola Wielkiego ukazuje przyjęcie Komunii św. jako duchowe ukoronowanie pielgrzymki, w okresie, w którym jej przyjmowanie nie było częstą praktyką⁴⁷.

W wiekach średnich grób św. Marcina był miejscem pielgrzymkowym rywalizującym z Rzymem i Santiago de Compostela. Do Tours pielgrzymowali papieże: bł. URBAN II, który w tym miejscu ogłosił wyprawę krzyżową, królowie francuscy: KAROL MARTEL, KAROL WIELKI, HUGO CAPET oraz ówcześni święci: KOLUMBAN, LUDWIK IX, JOANNA D'ARC oraz św. WOJCIECH, który do Tours przywędrował pieszo z Moguncji⁴⁸. Św. Wojciech pielgrzymował do grobu św. Marcina w Tours jeszcze przed przybyciem do Polski⁴⁹.

6. Pielgrzymowanie do grobu św. Antoniego, ojca monastycyzmu

Św. Antoni, pustelnik, według tradycji zmarł 17 stycznia 356 r. Zgodnie z jego życzeniem miejsce, w którym go pochowano, utrzymano w tajemnicy, jednak w czasach JUSTYNIANA cudownie je odnaleziono. Wtedy to relikwie świętego przeniesiono do Aleksandrii, następnie do Konstantynopola⁵⁰.

Jednak kult św. Antoniego, ojca monastycyzmu, rozwinął się w wiosce Mota w dolinie Izery, w historycznej Burgundii. Powszechnie wierzone, że relikwie świę-

⁴⁴ K. PANUŚ, *Święty Marcin z Tours*, Kraków 2003, s. 40–46.

⁴⁵ *Tamże*, s. 69.

⁴⁶ FROS, SOWA, *Twoje imię*, s. 395.

⁴⁷ CHÉLINI, BRANTHOMME, *dz. cyt.*, s. 108.

⁴⁸ JAN KANAPARIUSZ, *Świętego Wojciecha Żywot Pierwszy*, tł. B. Kürbis, w: J.A. SPIEŻ (red.), *W kręgu żywotów świętego Wojciecha*, Kraków 1997, s. 69; BRUNON Z KWERFURTU, *Świętego Wojciecha żywot drugi*, tł. B. Kürbis, w: SPIEŻ (red.), *dz. cyt.*, s. 113; PANUŚ, *dz. cyt.*, s. 73–74.

⁴⁹ SCHENK, *art. cyt.*, s. 242.

⁵⁰ FROS, SOWA, *Twoje imię*, s. 103.

tego w XI w. zostały tam cudownie przeniesione z Konstantynopola. Relikwiom przypisywano moc uzdrawiającą z choroby zwanej później szaleństwem św. Antoniego. Choroba spowodowana była częstym spożywaniem sporyszu, a prowadziła często do gangreny i amputacji chorych członków⁵¹

Obsługą pielgrzymów zdążających do sanktuarium św. Antoniego zajmowali się antonianie. Początki zakonu, sięgające II poł. XI w., nie są dokładnie znane. Zatwierdzony został w 1096 r. przez papieża URBANA II. W 1298 r. papież BONIFACY VIII uczynił z zakonu kongregację kanoników regularnych i nadał jej regułę św. Augustyna. Kongregacja prowadziła do kilkuset szpitali. Zakonnicy klasztoru w Rzymie mieli przywilej pielęgnowania chorego papieża⁵². Środki na utrzymanie swoich placówek zakon zdobywał, prowadząc rozległą akcję kwestarską⁵³. Kanonicy nosili czarne płaszcze z niebieskim krzyżem w kształcie greckiej litery *Tau*, zwanym krzyżem św. Antoniego⁵⁴.

7. Pielgrzymowanie do grobu św. Dionizego

Popularnym miejscem pielgrzymkowym w średniowieczu było Saint-Denis pod Paryżem i znajdujący się tam grób św. Dionizego, pierwszego biskupa Paryża i męczennika z czasów Waleriana (258 r.). Dionizy został ścięty na podmiejskim wzgórzu nazwanym później *Mons martyrum* – *Montmartre*. Do rozwoju kultu św. Dionizego przyczyniło się ufundowane w 624 r. przez króla DAGOBERTA I (629–639) opactwo benedyktyńskie w Saint-Denis⁵⁵. W średniowieczu bazylika stała się narodowym sanktuarium Francji⁵⁶. Dionizy, czczony wśród czteremastu wspomoczenieli jako patron przeciwko bólom głowy, był sławny w całej Francji, Rzymie, Hiszpanii, państwach niemieckich. Wczesne ślady kultu Dionizego obecne są w Polsce⁵⁷ i na Śląsku⁵⁸.

Do relikwii św. Dionizego pielgrzymował św. Wojciech jeszcze przed przybyciem do Polski⁵⁹

⁵¹ KŁOCZOWSKI, *Wspólnoty chrześcijańskie w tworzącej się Europie*, s. 239.

⁵² A. SZAFRAŃSKI, B. WILK, *Antonianie*, EK 1, k. 667–668.

⁵³ KŁOCZOWSKI, *Wspólnoty chrześcijańskie w tworzącej się Europie*, s. 239.

⁵⁴ Por. D. FORSTNER, *Świat symboliki chrześcijańskiej*, tł. W. Zakrzewska, P. Pachciarek, R. Turzyński, Warszawa 1990, s. 13–14.

⁵⁵ FROS, SOWA, *Twoje imię*, s. 181.

⁵⁶ A. BAZIELICH, *Dionizy, Rustyk, Eleuteriusz*, EK 3, k. 1341–1342.

⁵⁷ FROS, SOWA, *Księga imion i świętych*, t. II, s. 3–39.

⁵⁸ T. SILNICKI, *Dzieje i ustrój Kościoła na Śląsku*, Warszawa 1953, s. 72.

⁵⁹ JAN KANAPARIUSZ, *Świętego Wojciecha Żywot Pierwszy*, w: SPIEŻ (red.), *dz. cyt.*, s. 69; BRUNON Z KWERFURTU, *Świętego Wojciecha żywot drugi*, w: SPIEŻ (red.), *dz. cyt.*, s. 113; SCHENK, *art. cyt.*, s. 243; G. LABUDA, *Święty Wojciech biskup-męczennik, patron Polski, Czech i Węgier*, s. 161.

8. Pielgrzymowanie do grobu św. Maura

Maur urodził się w 512 r. jako syn senatora EKWICJUSZA. Był uczniem św. BENEDYKTA w Subiaco. Gdy Benedykt przeniósł się na Monte Cassino, Maur został przeorem, następnie opatem w Subiaco. Ułożona przez ODONA z GLANFEUIL ok. 863 r. *Vita Mauri* utrzymuje, że na żądanie biskupa z Le Mana Benedykt wysłał Maura do Galii, tam w Glanfeuil miał on założyć opactwo. Po trzydziestu ośmiu latach sprawowania w nim władzy opackiej usunął się do małej celi w pobliżu klasztoru i tam zmarł 15 stycznia 584 r.⁶⁰

Do relikwii św. Maura Glanfeuil (Saint-Maur-sur Loire) pielgrzymował św. Wojciech⁶¹

9. Pielgrzymowanie do grobu św. Leonarda

Leonard z Nobiliacum⁶² żył prawdopodobnie w VI w. Jego życiorys sporządzony w XI w. jest raczej średniowieczną legendą, a nie historycznym przekazem. Był założycielem klasztoru w Nobiliacum, jednocześnie zasłynął z licznych cudów zdziałanych na rzecz więźniów, dlatego od końca XI w. czczono go jako patrona uwieczonych. Wraz z rozwojem kultu stał się patronem chorych, a następnie bydła i koni⁶³

Położenie klasztoru St. Léonard-de-Noblat na szlaku pielgrzymim wiodącym do Composteli (*via lemovicensis*) przyczyniło się do wzrostu popularności tego sanktuarium⁶⁴

Św. Leonard czczony był również w piastowskiej Polsce, czego dowodem są wezwania kościołów, wśród nich najbardziej znana jest krypta św. Leonarda na Wawelu. Ośrodkiem kultu św. Leonarda była parafia Klecie w Małopolsce, do której przybywali liczni pielgrzymi z Polski, Węgier, Rusi, Litwy z powodu cudów, których doznawali chorzy wzywający wstawiennictwa św. Leonarda⁶⁵

Przypuszcza się, że kult św. Leonarda szerzyli u nas cystersi⁶⁶ Spośród piętnastu zachowanych śląskich średniowiecznych kalendarzy cysterskich⁶⁷ kult św. Leonarda

⁶⁰ FROS, SOWA, *Księga imion i świętych*, t. IV, s. 226.

⁶¹ BRUNON z KWERFURTU, *Świętego Wojciecha żywot drugi*, w: SPIEŻ (red.), *dz. cyt.*, s. 113–114; SCHENK, *art. cyt.*, s. 243; LABUDA, *dz. cyt.*, s. 161.

⁶² Noblat, dziś St-Léonard-de-Noblat, położone niedaleko Limoges we Francji.

⁶³ FROS, SOWA, *Twoje imię*, s. 366–367.

⁶⁴ CHÉLINI, BRANTHOMME, *dz. cyt.*, s. 125.

⁶⁵ B. STANOSZEK, *Klecie*, EK 9, k. 91.

⁶⁶ FROS, SOWA, *Twoje imię*, s. 367.

⁶⁷ F. WOLNIK, *Liturgia śląskich cystersów w średniowieczu* (Opolska Biblioteka Teologiczna 52), Opole 2002, s. 203–267.

potwierdzają tylko dwa: kalendarz z Brewiarza z Kamieńca Ząbkowickiego i Barda Śląskiego, z II poł. XIV w.⁶⁸, i kalendarz z Mszału z Lubiąża, z XIV/XV w.⁶⁹

10. Pielgrzymowanie do grobu św. Tomasza Becketa w Canterbury

Męczeństwo Tomasza Becketa, arcybiskupa Canterbury, w dniu 29 grudnia 1170 r. dokonane w samej katedrze przez rycerzy z otoczenia króla HENRYKA II⁷⁰, wywarło wielkie wrażenie w całym chrześcijańskim świecie. Prawie natychmiast po śmierci rozpoczął się jego kult. Pierwszy cud dokonany za wstawiennictwem świętego stwierdzono już drugiego dnia po męczeństwie, 31 grudnia 1170 r. w Sussex⁷¹. Po pierwszym cudzie nastąpiło kilkaset innych. Arcybiskup został uznany za męczennika, w 1173 r. został wpisany do kalendarza świętych przez papieża ALEKSANDRA III. Pod koniec XII w. sława męczennika dotarła na północ Anglii, do granic Walii, pielgrzymowali do Canterbury również wierni z kontynentu, szczególnie z Burgundii. Pielgrzymki do grobu świętego stały się bardzo popularne w XIII w., szczególnie po ustanowieniu odpustów św. Tomasza. Pierwszy odbył się w 1220 r. i był związany z uroczystością wystawienia relikwii w złotym relikwiarzu, umieszczonym nad ołtarzem w nowo wybudowanej kaplicy Świętej Trójcy. Pielgrzymi reprezentowali wszystkie stany, wśród nich byli np. król Francji LUDWIK VII i przyszły papież INNOCENTY III, w czasie kiedy jeszcze studiował w Paryżu⁷².

11. Pielgrzymowanie do sanktuarium św. Idziego

Szczególną czcią w średniowiecznej Europie cieszył się św. Idzi (*Aegidius, fr. Gille*), zaliczany do grona Czternastu Świętych Wspomożycieli⁷³, patron wzywany w szczególnych potrzebach, m.in. w przypadku niepłodności małżeńskiej. Celem pielgrzymek stało się miasteczko Saint-Gilles, którego nazwa pochodzi od opactwa św. Idziego. Pielgrzymki do grobu świętego rozpoczęły się wkrótce po jego śmierci, ruch pielgrzymkowy rozwijał się w IX, X i XI w. i osiągnął swój punkt kulminacyjny w XII stuleciu⁷⁴.

⁶⁸ Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu (dalej: BUWr) I Q 243, k. 4r-8v.

⁶⁹ BUWr I Q 186, k. 20v-23r.

⁷⁰ FROS, SOWA, *Twoje imię*, s. 507–508.

⁷¹ CHÉLINI, BRANTHOMME, *dz. cyt.*, s. 128.

⁷² CHÉLINI, BRANTHOMME, *dz. cyt.*, s. 129.

⁷³ A. BAZIELICH, *Czternastu Wspomożycieli*, EK 3, k. 925.

⁷⁴ M. PLEZIA, *Kronika Galla na tle historiografii XII w.* „Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego PAU” 46 (1947), s. 149; J. DE VORAGINE, *Złota Legenda. Wybór*, tł. J. Pleziowa, Warszawa 1983, s. 381–382.

Kult św. Idziego rozwinął się po całej Europie dzięki wyprawom krzyżowym. Krzyżowcy z terenów Francji, wyruszając na wyprawy, polecali się opiece św. Idziego, obrali go za patrona krucjat i zabierali ze sobą jego relikwie⁷⁵

Do grobu św. Idziego w 1029 r. przybył jako pielgrzym król francuski ROBERT II Pobożny, we wrześniu 1095 r. i w lipcu 1096 r. w Saint-Gilles był papież URBAN II, w 1118 r. papież GELAZY II, a w 1130 r. papież INNOCENTY II⁷⁶.

Wśród czcicieli św. Idziego znajdujemy polskiego księcia WŁADYSŁAWA HERMANA, który w 1085 r. wysłał go jego grobu złotą statuetkę dziecka, złoty kielich i inne dary, z prośbą o otrzymanie potomstwa. Wymodlonym dzieckiem był BOLESŁAW KRZYWOUSTY⁷⁷. Wydarzenie to opisują: *Kronika Czechów* Kosmasa, pisana w latach 1110–1125⁷⁸, i tzw. GALL ANONIM w *Kronice Polskiej*, pisanej w latach 1112–1116⁷⁹

Bolesław Krzywousty wraz z małżonką zapisani są w księdze brackiej klasztoru św. Idziego wśród imion wybitnych osobistości, za których powinni modlić się mni-si tego opactwa⁸⁰. Zapisano tam również PIOTRA WŁOSTOWICZA wraz z małżonką⁸¹. Do grobu św. Idziego pielgrzymował SIECIECH, cześnik Bolesława Krzywoustego, wdzięczny Bogu za cudowne ocalenie od śmierci dzięki wstawiennictwu św. Idziego⁸². Zdarzenie to zostało opisane przez Piotra GUILLAUME, bibliotekarza w klasztorze św. Idziego, w wykazie cudów zdziałanych przez jego wstawiennictwo⁸³.

Pielgrzymowano również do relikwii św. Idziego w Somogyvár na Węgrzech. W 1113 r. pielgrzymował tam Bolesław Krzywousty. Była to pielgrzymka pokutna Bolesława, po oślepieniu swego brata — ZBIGNIEWA⁸⁴.

12. Pielgrzymowanie do grobu św. Stefana w Székesfehérvár

Stefan I, król Węgier, urodzony ok. 969 r., zmarły 15 sierpnia 1038 r., został po- grzebany w ufundowanej przez siebie katedrze w Székesfehérvár. Staraniem WŁADYSŁAWA I jego doczesne szczątki „podniesiono” w 1083 r.⁸⁵ Katedra w Székesfehérvár stała się popularnym miejscem pielgrzymkowym.

⁷⁵ S. BOBER, *Idzi z Saint-Gilles*, EK 6, k. 1432–1433; TENŻE, *dz. cyt.*, s. 58–59.

⁷⁶ J. ZATHEY, *Z dziejów kultu św. Idziego w Polsce*, ŻM 2 (1951), nr 9/10, s. 276.

⁷⁷ J. BESELA, *Małżeństwa królewskie. Piastowie*, Warszawa 2006, s. 65–66.

⁷⁸ KOSMAS, *Kronika Czechów*, M. Wojciechowska (wyd.), Warszawa 1968, s. 275–277.

⁷⁹ GALL ANONIM, *Kronika polska*, tł. R. Grodecki, Wrocław 2003, s. 56–58.

⁸⁰ *Tamże*, s. 166.

⁸¹ *Tamże*.

⁸² *Tamże*.

⁸³ P. GUILLAUME, *Liber miraculorum Sancti Aegidii*, w: A. BIEŁOWSKI (wyd.), *Monumenta Poloniae Historica. Pomniki dziejowe Polski*, t. IV, Warszawa 1961, s. 745–748.

⁸⁴ GALL ANONIM, *dz. cyt.*, s. 159.

⁸⁵ G. GYÖRFFY, *Święty Stefan I król Węgier i jego dzieło*, tł. T. Kapturkiewicz, Warszawa 2003; FROS, SOWA, *Twoje imię*, s. 488–489.

Do grobu św. Stefana w Székesfehérvár przybył BOLESŁAW KRZYWOUSTY, przeżywając pielgrzymkę pokutną po oślepieniu ZBIGNIEWA⁸⁶, zakończoną obchodem Wielkanocy u grobu św. Wojciecha⁸⁷

13. Pielgrzymowanie do grobu św. Ulryka

W Augsburgu odbierał cześć św. Ulryk (Udalryk), urodzony w 890 r., biskup miasta, zmarły w 973 r. Cuda, jakie działy się przy jego grobie, sprawiły, że papież JAN XV kanonizował go w 993 r.⁸⁸ Żywot św. Udalryka⁸⁹ przekazał informację, że polski książę MIESZKO, zraniony w ramię zatrutą strzałą, obiecał św. Ulrykowi *votum*. Uzdrawiony książę za wstawiennictwem świętego biskupa, polecił odlać srebrne ramię i rękę i zawieźć do Augsburga⁹⁰

14. Pielgrzymowanie do grobu św. Anno w Siegburgu

Kultem otaczano i nawiedzano również grób św. Anno w Siegburgu. Anno, urodzony ok. 1010 r., od 1056 r. arcybiskup Kolonii, zmarł 4 grudnia 1074 r.⁹¹ lub 1075 r.⁹² i pogrzebany został w Siegburgu. Kanonizowano go w 1183 r. Dowodem rozwijającego się kultu świętego są powstające *Żywoty* oraz cuda mu przypisywane.

Relacja o cudach zmarłego arcybiskupa z Kolonii opisuje przeżycia pewnej pątniczki z Siegburga, która odbyła pielgrzymkę do Santiago de Compostela. W drodze powrotnej wyrócił się przeciążony prom, którym pielgrzymi przepławiali się przez Rodan. Czterystu mężczyzn i kobiet znalazło się w głębinach. Pątniczka z Siegburga zanim zanurzyła się w falach zdołała jeszcze zawołać „Święty Anno, pomóż” Kronikarz zanotował, że ledwo wypowiedziała te słowa, Boża moc wyrwała ją spośród fal i rzuciła całą i zdrową na brzeg i została jako jedyna z całej grupy uratowana. W dowód wdzięczności uczyniła ślub i zanim powróciła do domu nawiedziła grób bpa

⁸⁶ GALL ANONIM, *dz. cyt.*, s. 159.

⁸⁷ *Tamże*, s. 160. Powszechnie uznawano, że celem pielgrzymki Bolesława Krzywoustego było Gniezno (SCHENK, *art. cyt.*, s. 244). Ostatnio jednak przyjmowany jest pogląd, że celem pokutnej pielgrzymki Krzywoustego było Trzemeszno (por. K. JÓZEFOWICZÓWNA, *Trzemeszno, klasztor św. Wojciecha*, Warszawa-Poznań 1978, s. 20–25), gdzie znajdował się pierwotny kościół grobowy św. Wojciecha i gdzie przechowywano relikwię jego ramienia, podczas gdy w Gnieźnie w latach 1038–1127 żadnych relikwii św. Wojciecha nie było; por. GALL ANONIM, *dz. cyt.*, s. 160–161, przypis 25.

⁸⁸ H. HOEVER, *Żywoty świętych Pańskich na każdy dzień*, tł. Z. Pniewski, Olsztyn 1983, s. 251–252.

⁸⁹ GERHARDI, *Vita sancti Oudalrici episcopi*, w: G. WAITZ (wyd.), *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum*, t. IV, Hannoverae 1878, s. 423.

⁹⁰ SCHENK, *art. cyt.*, s. 242.

⁹¹ H. FROS, F. SOWA, *Księga imion i świętych*, t. I, Kraków 1997, k. 204.

⁹² OHLER, *dz. cyt.*, s. 131.

Anno. Przekonana była, że została uratowana dzięki wstawiennictwu św. Anno, biskupa Kolonii, a nie dzięki wstawiennictwu św. Jakuba, do którego pielgrzymowała⁹³

15. Pielgrzymowanie do grobu św. Gotarda

Pielgrzymi przybywali również do Hildesheimu, do grobu św. Gotarda, biskupa tego miasta. Gotard, urodzony ok. 960 r. w Reichersdorfie k. Niederaltaich, wcześniej kapłan, sekretarz biskupa Salzburga FRYDERYKA, kanonik kapituły w Niederaltaich, opat w Niederaltaich, rektor szkoły klasztornej, zmarł w 1038 r., a kanonizowany został na synodzie w Reims 29 października 1131 r. przez papieża INNOCENTEGO II. Po kanonizacji, w dniu 4 maja 1132 r. dokonano translacji relikwii do katedry w Hildesheimie. W średniowieczu grób św. Gotarda stał się jednym z ważniejszych miejsc pątniczych Europy. Kult św. Gotarda, krzewiony zwłaszcza przez benedyktynów i cystersów, rozwinął się w Niderlandach, Szwecji, północnych Włoszech, Szwajcarii i w krajach słowiańskich. Świadectwem kultu są świątynie i hospicja pod wezwaniem św. Gotarda, powstałe zwłaszcza przy niebezpiecznych szlakach handlowych i w górach⁹⁴

Kult św. Gotarda rozwinął się również w Polsce, a jego początki związane są z pielgrzymką BOLESŁAWA KRZYWOUSTEGO do jego grobu z 1135 r.⁹⁵ Prawdopodobnie przywiózł on stamtąd relikwie dla fundowanego przez siebie kościoła pod wezwaniem św. Gotarda w Poznaniu⁹⁶ Dowodem kultu jest również fundowany przez księcia kościół św. Gotarda w Kaliszu, czy kościół i szpital w Kruszwicy, ufundowane po zjeździe w Kruszwicy w 1148 r.⁹⁷ *Miracula Gothardi* informują o polskich pątnikach przybyłych do grobu św. Gotarda, zaś *Translatio Gothardi* zawiera przekaz o cudownym uzdrowieniu, jakiego doznał pewien Polak w czasie uroczystości translacyjnych w 1132 r.⁹⁸

Na terenach polskich kult św. Gotarda krzewili premonstratensi, cystersi, a także wrocławski biskup PRZECLAW Z POGORZELI (1341–1376). Piętnastowieczny *Liber Ordinarius* wrocławskich premonstratensów⁹⁹ poleca w dniu 5 maja sprawować liturgię ku czci św. Gotarda w rycie święta trzylekcyjnego¹⁰⁰ Śląscy cystersi czcili św. Gotarda w dniu 5 maja liturgią w wysokim stopniu: święta dwunastolekcyjnego¹⁰¹.

⁹³ *Tamże.*

⁹⁴ K. KUŹMAK, *Gotard, Godard, Godehard*, EK 5, k. 1340–1341.

⁹⁵ Z.S. PIETRAS, *Bolesław Krzywousty*, Kraków 2000, s. 219.

⁹⁶ KUŹMAK, *Gotard*, k. 1341.

⁹⁷ *Tamże.*

⁹⁸ *Tamże.*

⁹⁹ BUWr I Q 185.

¹⁰⁰ F. WOLNIK, *Liturgiczny kalendarz wrocławskich premonstratensów według XV-wiecznego Liber Ordinarius*, RTSO 19 (1999), s. 202.

¹⁰¹ WOLNIK, *dz. cyt.*, s. 225.

16. Pielgrzymowanie do grobu św. Olafa w Trondheim

W średniowieczu celem pielgrzymek przybywających z całej Skandynawii był również grób św. Olafa II Haraldssona, króla Norwegii, który zginął w bitwie pod Stiklestad w dniu 29 lipca 1030 r.¹⁰² Relikwie św. Olafa, uznawanego za męczennika, patrona i obrońcę Norwegii, umieszczono w katedrze w Trondheim¹⁰³ Do jego grobu odbyła pielgrzymkę również św. BRYGIDA SZWEDZKA. Wraz z mężem ULFEM w 1338 r. udała się do Norwegii pieszo, przez miesiąc przemierzając lodowce oddzielające Szwecję od Norwegii¹⁰⁴

Pilgerfahrten zu den europäischen Heiligtümern im Mittelalter

Zusammenfassung

Im religiösen Leben eines Menschen im Mittelalter war die Pilgerfahrt zu heiligen Orten von großer Bedeutung. Eine Pilgerfahrt ist eine Reise in die Wallfahrtsorte bzw. Heiligtümer, deren Ziel ist es, materielle, moralische oder seelische Güter zu erzielen. Traditionell zu den wichtigsten Zielen der Pilgerfahrten gehörten Heiliges Land, Rom und die Grabstätten der Heiligen.

In diesem Artikel wurden Pilgerfahrten zu den wichtigsten europäischen Heiligtümern und Grabstätten der Heiligen im mittelalterlichen Europa dargestellt: Michael, Maria Magdalena, Jacob der Apostel, Martin von Tours, Antonius, Dionisius, Maurus, Leonhard, Thomas Becket, Ägidius, Stephan, Ulrich, Anno und Gotthard.

In diesem Artikel wurden keine polnischen Heiligtümer dargestellt, es wurde jedoch auf polnische Pilger auf ihrem Weg zu den europäischen Heiligtümern aufmerksam gemacht.

¹⁰² FROS, SOWA, *Twoje imię*, s. 429.

¹⁰³ FROS, SOWA, *Księga imion i świętych*, t. IV, k. 438.

¹⁰⁴ FROS, SOWA, *Księga imion i świętych*, t. I, k. 517; CIOVETTI, *dz. cyt.*, s. 38.